

Grospenningen of betaalpenningen

Het uitbetaalmiddel van het pijpenmakers personeel

Aad Kleijweg

Grospenningen zijn van klei gemaakte schijfjes waarbij men door middel van een bewerking de verschillende waardes aan de schijfjes gaf. De bewerking werd vaak gedaan met materiaal wat de pijpenmaker dicht voor handen had. Grospenningen worden vrijwel uitsluitend gevonden in plaatsen daar waar pijpenmakers gevestigd waren. Er zijn erg veel verschillende bekend van zeer fraai uitgevoerd tot zeer eenvoudig. Al de grospenningen die in dit artikeltje afgebeeld zijn in of in de omgeving van Gouda gevonden.

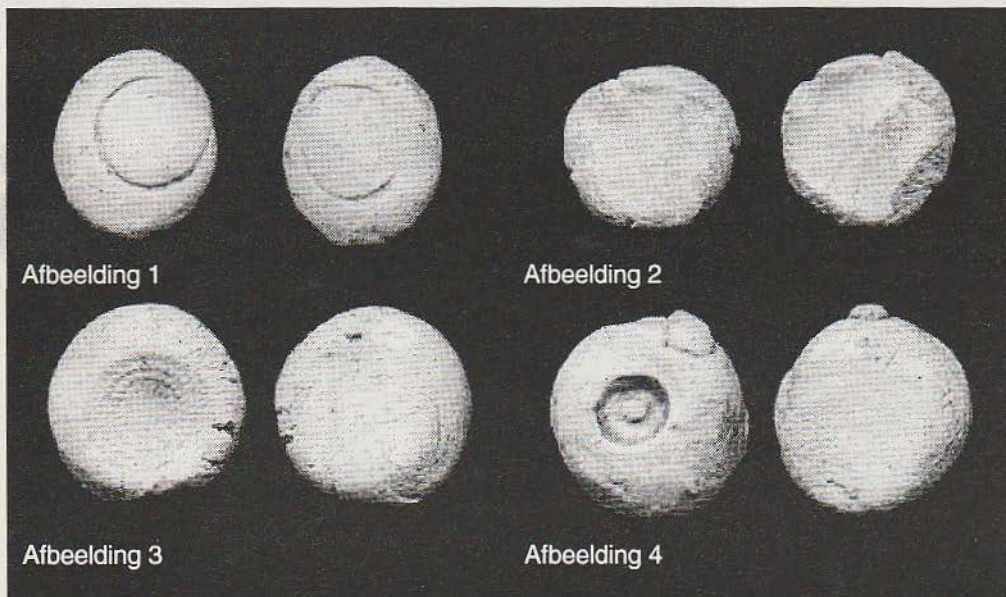
Het proces van pijpen maken werd uitgevoerd door mensen met verschillende functies. Zo had je de rolders, kasters en tremsters. Voor elke functie was er een andere graad van beloning. Zo verkreeg de kaster andere grospenningen als de rolder voor zijn gedane werkzaamheden. Ook werden er verschillende pijpen gemaakt, zo kan je bedenken dat het kasten van een pijp met lange steel beter werd beloond dan met een korte steel. Ook de kwaliteitsverschillen van de pijpen zullen een reden geweest zijn om anders te belonen. Een gros pijpen in de pijpenmakers wereld bestond uit 160

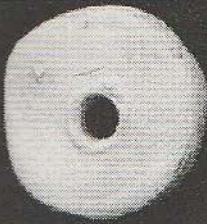
stuks omdat men rekening hield met ongeveer 10% breuk. Na het bakken bleef er dan toch een gros pijpen over. Voordat de pijpen gebakken werden kon het personeel hun grospenningen inleveren en kregen van de pijpenmakers baas hun loon uitgekeerd.

Beschrijving van de grospenningen.

De grospenning op afbeelding 1 is een met de hand gevormd schijfje waar aan beide zijden de bovenrand van een pijpenkop is ingedrukt. Gezien de grootte van de ingedrukte cirkel zou deze grospenning waarschijnlijk in de tweede helft van de zeventiende eeuw gedateerd kunnen worden. De grootste maat bij deze grospenning is 25 mm.

De grospenning op afbeelding 2 is in de Peperstraat in Gouda gevonden. Het is niet meer als een met de hand gekneet schijfje. Bij dit exemplaar kan je goed de vingerlijnen zien van de maker. De grootste maat bij dit exemplaar is ongeveer 15 mm. De grospenning op afbeelding 3 is een met de hand gekneet schijfje waar aan één zijde met een vingerhoed een deuk is ingedrukt. De grospenning op afbeelding 4 is een met de hand gekneet schijfje waar ze aan één zijde met een pijpensteel hebben gedrukt. Van deze zijn er ook bekend met meerdere indrukken van pijpenstelen. Mogelijk vertegenwoordigde die een andere waarde. De grootste maat van dit exemplaar is 14 mm. Zo is bij de grospenning op afbeelding 5 een gat geboord met een wijer, de ijzeren pen waar het rookkanaal in een pijp wordt aangebracht. Het is niet ondenkbeeldig dat er ook schijfjes hebben bestaan met meerdere gaten die dan weer een andere waarde vertegenwoordigde. De grospenning op afbeelding 5 heeft een diameter van 17 mm.

Afbeelding 5

Afbeelding 6

Afbeelding 7

Afbeelding 8

Afbeelding 9

Afbeelding 10

Afbeelding 11

Afbeelding 12

Afbeelding 13

Afbeelding 14

In de tweede helft van de 18e eeuw zien we grospenningen verschijnen die nog het meest op geld lijken. Ze zijn mooi rond en men heeft aan twee zijden met duiden een afdruk gemaakt. Uiteraard zien we de afdruk bij dit soort penningen in spiegelbeeld. Men lette niet echt op met welke duit men een afdruk maakte. Vandaar dat allerlei combinaties mogelijk zijn. De werkwijze om deze penningen te maken kan als volgt zijn gedaan. Men drukte tussen twee duiden een bolletje klei plat tot een bepaalde dikte en sneed met een scherp mesje de overtollige klei weg. Vandaar dat deze grospenningen met duit afdruk allen de zelfde diameter van 20 mm hebben. Bij de grospenning op afbeelding 6 die in het grachtje van de Peperstraat in Gouda is gevonden zien we aan de één zijde het wapen van Utrecht en aan de andere zijde in spiegelschrift de tekst ZEELANDIA. De datering is helaas niet te ontcijferen. Bij de grospenning op afbeelding 7 zien we het wapen van Zeeland met de tekst LUCTOR ET EMERGO met aan de keerzijde de tekst GELRIAE met de datering 1794. Bij de grospenning op afbeelding 8 zien we aan beide zijden het wapen van Utrecht. In tegenstelling met het exemplaar van afbeelding 6 worden hier de wapenschilderij vastgehouden door twee leeuwen. Bij het exemplaar op afbeelding 9 ontwaren wij nog vaag de tekst HOLLANDIA en het begin van het jaartal 17. Van de keerzijde is helaas niets te herkennen.

In de polder Achterwillens in Gouda zijn in de zeventiger jaren van de vorige eeuw veel grospenningen uit het derde kwart van de 19e eeuw gevonden. Deze grospenningen zijn veelal genummerd van 1 t.e.m 40. Er zijn er zowel van rood als van wit aardewerk gevonden. De meeste zijn rond maar ook vierkante en driehoekige vormen kwamen voor. De grospenning op afbeelding 10 is een rond van rood aardewerk schijfje waar met een puntig stokje in de natte klei aan beide zijden een kaligrafische twee is aangebracht. De diameter van deze penning is 18 mm. De grospenning op afbeelding 11 is ook van rood aardewerk. Bij deze is aan beide zijden het cijfer acht gegraveerd. De diameter van dit exemplaar 25 mm. De grospenningen op afbeelding 12 en 13 komen van de zelfde vindplaats als met de cijfertjes. Het zijn ook van rood aardewerk met de hand gevormde schijfjes bij afbeelding twaalf zien aan één zijde een kruis ingekrast en bij het exemplaar op afbeelding 13 hebben vingerafdrukken achter gelaten. Dat het ook wel eens mis kan gaan bewijzen de twee grospenningen op afbeelding 14. Deze penningen zijn tijdens het bakken aan elkaar geklit en als zodanig onbruikbaar geworden. Ze zijn als afval gestort in het grachtje van de Peperstraat te Gouda.

Geraadpleegde literatuur:

Meulen, J. van der en H. Tupan. De Leidse Tabakspijpmakers in de 17e en 18e eeuw.
Meulen, J. van der. De "Gouwenaars" van Alphen aan de Rijn.